

UN COMENTARIU DESPRE FACEREA, 17, 20 (PARTEA A II-A). RESCRIEREA CODULUI CROMATIC CARE EXPRIMĂ ISTORIA POLITICĂ DE LA ÎNCEPUTUL DINASTIEI ABBASIZILOR ÎN *APOCALIPSA LUI SERGIUS BAḤĪRĀ*

SILVIU LUPAȘCU

Universitatea Dunărea de Jos, Galați
slupascu@yahoo.com

Summary: The promise given by God to Abraham in *Genesis*, 17, 20, refers to the grandiose posterity of Ishmael, governed by the twelve princes who will descend from Hagar's son. The *Apocalypse of Sergius Baḥīrā*, an apocalyptic-polemical text indited in Syria during the Caliphate of Al-Mā'mūn (813-833), interprets this biblical verse from the perspective of the chromatic code which highlights the political history during the Umayyad and Abbasid dynasties: white and red as symbol of the Umayyad Caliphate and of the pro-umayyad loyalists, engaged in anti-abbasid counter-revolutionary military and political actions; black and green as symbol of the Abbasid Revolution and the Abbasid Caliphate; green as symbol of Al-Mā'mūn's army. From a political and religious perspective, the historical ideal of the overturn of the Umayyads' dynasty and the foundation of the Abbasids' dynasty had been situated in the apocalyptic context of the year 100 after *Hijra*, *Anno Hegirae* (719 *Anno Domini*). The aim to recall the identification of the Muslim community (*umma*) to the Prophet's mission (*da'wat al-rasūl*) and to the pure message of primordial Islam (*da'wat al-islam*) constituted the revolutionary substratum of the renewal (*tajdid*) foreshadowed by the accomplishment of the historical cycle described by the wheel of the world's destiny (*al-dunyā duwal*).

Key-words: *Genesis*, 17, 20; Umayyad Dynasty; Abbasid Dynasty; Abbasid Revolution; *Apocalypse of Sergius Baḥīrā*; Sufism.

În *Facerea*, 17, 20, Avraam a primit promisiunea divină despre grandioasa posteritate a lui Ishmael, guvernată de cei doisprezece prinți care vor descinde din fiul lui Hagar: „Iată, te-am ascultat și pentru Ishmael și iată îl voi binecuvânta, îl voi crește și-l voi înmulți foarte, foarte tare; doisprezece prinți se vor naște din el și voi face din el popor mare.” Prin suprapunerea istoriei politice și imaginarului apocaliptic, *Apocalipsa lui Sergius Baḥīrā*¹ metamorfozează evenimente și personaje

¹ Text apocaliptic-polemical creștin, redactat în Siria, în perioada califatului lui Al-Mā'mūn (813-833).

incluse în realitatea istorică, în evenimente și personaje inserate în textura realității apocaliptice constituite la frontiera care separă și apropie totodată spațiul religios creștin-sirian și spațiul religios musulman: „fiii lui Ishmael”, „fiii lui Hāshim”, „Mahdī Ibn Fāṭima”, „fiii lui Sufyān”, „fiii lui Ioktan”, „Mahdī Ibn ‘Ā’isha”, „regele verde”². Codul cromatic alcătuit din cele patru culori exprimă continuitatea dintre nivelul ontologic al timpului istoric și nivelul ontologic al timpului apocaliptic: „Prin patru culori se deosebesc regatele arabilor: regatul alb al fiilor lui Ishmael și regatul negru al fiilor lui Hāshim, fiul lui Muḥammad și regatul roșu al fiilor lui Sufyān și regatul verde al regelui verde, care vine la sfârșitul domniei fiilor lui Ishmael. Acesta este regatul fiilor lui Muḥammad, care va lua în stăpânire regatul fiilor lui Ishmael, iar regatul va fi dat tânărului bărbat Hāshim³.”

În istoria islamului primar, tranziția de la dinastia Umayyazilor sau *Banū Umayya* (661-750) la dinastia Abbassizilor, *Banū Al-‘Abbās* sau *Al-‘Abbāsīyūn* (750-1258), a fost motivată de trecerea califatului, în cadrul tribului *Quraysh*, din clanul lui Umayya Ibn ‘Abd Shams (secolele V-VI)⁴ în clanul Profetului Muḥammad, în familia descendenților lui ‘Abbās Ibn ‘Abd Al-Muṭṭalib (cca 566-653)⁵. În concordanță cu mărturia lui Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja‘far Al-Ṭabarī (839-923)⁶, un eveniment esențial pentru începutul și desfășurarea revoluției Abbassizilor (*da‘wa*⁷ sau *dawla*⁸)⁹ a fost investirea celor doisprezece *nuqabā’*, „apostoli” sau

² Cf. Barbara Roggema, *The Legend of Sergius Bahirā. Eastern Christian Apologetics and Apocalyptic in Response to Islam*, Leiden-Boston, Brill, 2009, p. 61-93, p. 285-295, p. 355-367, p. 409-415, p. 497-507.

³ *Ibid.*, p. 355-357.

⁴ Dacă existența sa legendară se întemeiază pe o existență istorică, Umayya Ibn ‘Abd Shams a fost vărul primar al lui Shayba Ibn Hāshim sau ‘Abd Al-Muṭṭalib (cca 497-578), bunicul Profetului Muḥammad, pe linie paternă.

⁵ Cel mai tânăr dintre unchii Profetului Muḥammad, pe linie paternă.

⁶ Istoric, teolog și comentator al *Qur’an*-ului, de origine persană, născut în Āmul, Ṭabaristān, educat în ‘Irāq, la școlile din Baghdād, Bașra, Kūfa și Wāsiṭ.

⁷ Cuvânt polisemantic întemeiat pe o rădăcină arabă al cărei sens este „a convoca”, „a invita”, „a face un apel pentru” sau „a propovădui”. În acest context, Elton Daniel optează pentru înțelesul de „misiune” care vizează un scop politic sau religios. Cf. Elton Daniel, *Khurasān under Abbasid Rule (747-820)*, Minneapolis & Chicago, The Iran-America Foundation / Bibliotheca Islamica, 1979, p. 29-60, p. 62, n. 18.

⁸ Cuvânt polisemantic al cărui sens primar, în limba arabă arhaică, este „schimbare”, „întorsătură (a lucrurilor)”. Prin extrapolare, el a inclus noțiunile de „stat”, „dinastie”, „imperiu”. Cf. Daniel, *Khurasān*, p. 62, n. 18.

⁹ În cadrul istoriografiei musulmane medievale, *da‘wa* și *dawla* au devenit termeni emblematici pentru revoluția Abbassizilor. Cf. Hugh Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London, Croom Helm / Totowa, New Jersey, Barnes & Noble Books, 1981, p. 42-43.

„conducători” din Marw, în Khurāsān, de către „*imām*-ul ascuns” Muḥammad Ibn ‘Alī (m. 743)¹⁰.

Din perspectivă politică-religioasă, idealul istoric al răsturnării dinastiei Umayyazilor și instaurării dinastiei Abbassizilor a fost situat în contextul apocaliptic al anului 100 după *Hijra*, *Anno Hegrae* (719 *Anno Domini*). Reidentificarea comunității musulmane (*umma*) cu misiunea Profetului (*da‘wat al-rasūl*) și mesajul pur al islamului primordial (*da‘wat al-islām*) a constituit substratul revoluționar al reînnoirii (*tajdid*) prevestite de împlinirea unui ciclu istoric descris de roata destinului lumii (*al-dunyā dūwal*)¹¹: „În același an, anul 100 după *Hijra*, Muḥammad Ibn ‘Alī Ibn ‘Abdallāh Ibn ‘Abbās, tatăl lui Abū ‘l-‘Abbās Al-Saffāḥ¹², l-a trimis pe Maysara în ‘Irāq, pentru a chema poporul să depună jurământ în fața sa. El a încredințat aceeași misiune altor câtorva membri ai familiei lui ‘Abbās, anume: Muḥammad Ibn Khunays, Abū ‘Ikrima Al-Sarrāj, care este unul și același cu Abū Muḥammad Al-Šādiq, precum și Ḥayyān Al-‘Aṭṭār, unchiul lui Ibrāhīm și tatăl lui Salama, care trebuiau să facă propagandă în provincia Khurāsān, guvernată pe atunci de Jarrāḥ Ibn ‘Abdallāh. Pentru un timp, aceste personaje au avut reședința în această provincie și i-au trimis lui Muḥammad Ibn ‘Alī numele tuturor celor pe care au reușit să-i câștige pentru cauza lui *Banū Al-‘Abbās* și care au depus jurământ. După aceea, Abū Muḥammad Al-Šādiq a ales douăsprezece persoane pentru a fi reprezentanții lui Muḥammad Ibn ‘Alī, anume: Sulaymān Ibn Kathīr Al-Khuzā‘i, Lāhiz Ibn Qurayḥ Al-Tamīmi, Qaḥṭaba Ibn Shabīb Al-Ṭā‘ī, Mūsā Ibn Ka‘b, Khālīd Ibn Ibrāhīm, Qāsim Ibn Mujāshī‘, ‘Imrān Ibn Ismā‘īl, Abū Al-Najm, Mālik Ibn Al-Haitham Al-Khuzā‘i, Ṭalḥa Ibn Zurayk, ‘Amr Ibn A‘yan, Abū-‘Alī Al-Harawī din Herat și ‘Īsā Ibn A‘yan. Muḥammad Ibn ‘Alī le-a adresat o scrisoare menită să servească drept cartă și lege, spre a fi însușită de noii adepți¹³.” Lista celor

¹⁰ Fiu al lui ‘Alī Ibn ‘Abd Allāh și nepot al lui ‘Abd Allāh Ibn ‘Abbās, văr al Profetului Muḥammad și al *imām*-ului ‘Alī, Muḥammad Ibn ‘Alī a revendicat dreptul la imāmat în partidul teocratic-politic al shī‘iților și a condus de la reședința sa din Ḥumayma, un sat aflat în sudul Mării Moarte, propaganda secretă care a avut drept scop răsturnarea dinastiei Umayyazilor și instaurarea dinastiei Abbassizilor. A fost succedat de fiul său, Ibrāhīm Ibn Muḥammad Ibn ‘Alī (m. 749). Cf. Julius Wellhausen, *The Arab Kingdom and Its Fall*, Calcutta, Calcutta University Press, 1927, p. 501, n. 1.

¹¹ Cf. Moshe Sharon, *Black Banners from the East. The Establishment of the ‘Abbasid State, Incubation of a Revolt*, Jerusalem, The Magnes Press – The Hebrew University & Leiden, E. J. Brill, 1983, p. 20-24. De asemenea, Moshe Sharon, *Revolt. The Social and Military Aspects of the ‘Abbasid Revolution*, Jerusalem, The Max Schloessinger Memorial Fund – The Hebrew University, 1990, p. 19-20.

¹² Fiu al *imām*-ului Muḥammad Ibn ‘Alī și frate al *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad Ibn ‘Alī, Abū ‘l-‘Abbās Al-Saffāḥ (v. 721-754; d. 750-754) a fost primul Calif din dinastia Abbassizilor.

¹³ Cf. Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja‘far Al-Ṭabarī, *Ta‘riḫ al-rusul wa-‘l-mulūk wa-‘l-ḫulafā’*, V, LX, Hermann Zotenberg (trad.), *Chronique de Ṭabarī*, I-IV, Paris,

doisprezece *nuqabā'*, alcătuită din arabi musulmani și *mamālī* sau clienți de origine persană ai triburilor arabe, convertiți la islam, demonstrează că dreptul de cetățenie în Statul prevestit de Abbassizi ca manifestare a voinței și puterii lui *Allab* nu era conferit de apartenența la etnia arabă, ci de adeziunea la crezul și principiile islamului¹⁴. În acest sens, *da'wa* s-a constituit ca o strategie de a reconstrui regimul teocratic-politic al spațiului islamic, de a reintegra califatul și subiecții săi în *umma*, sub conducerea familiei Profetului Muḥammad¹⁵. Dinamica istorică a Khurāsān-ului din secolele VIII-IX este definită de o dublă asimilare politico-religioasă: pe de o

Imprimerie Impériale (I-III) și Nogent-le-Rotrou, Imprimerie de A. Gouverneur (IV), 1867-1874, IV, p. 247-248. După cum a observat Patricia Crone, tradiția istoriografică musulmană, spre deosebire de tradiția istoriografică biblică, „nu a fost rezultatul unei cristalizări lente, ci al unei explozii”. Primii compilatori musulmani de narațiuni istorice (Abū Mikhnaf, Sayf Ibn 'Umar, 'Awāna, Ibn Ishāq, Ibn Al-Kalbī) nu au redactat cronici despre evenimente mitice sau istorice, asemenea scribilor biblici, ci au colecționat fragmente dispartate despre un trecut tribal în mare parte pierdut. Pe textura entropică a acestor surse arhaice se întemeiază, cu începere din secolul al VIII-lea, procesul de organizare a tradițiilor istorice, al cărui apogeu va fi atins de lucrările clasice din secolele IX-X (de exemplu, Al-Ṭabarī, *Ta'rikh*), care vor fi recunoscute ca *sunna*. Dimensiunea prosopografică a istoriografiei musulmane, în sensul polarizării scrierii sau rescrierii istoriei asupra mărturiilor textuale despre persoanele care au deținut puterea politică-teocratică, justifică demersul metodologic de confirmare a surselor istorice musulmane prin surse istorice redactate în afara spațiului religios și istoric musulman, prin informațiile furnizate de epigrafie, papirologie și numismatică. Cf. Patricia Crone, *Slaves on Horses. The Evolution of the Islamic Polity*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2003, p. 3-17. Tayeb El-Hibri a reliefat structura literară a surselor musulmane care tratează despre istoria califilor. Conexiunile tematice, stilistice și narrative dintre cronicile clasice, redactate în secolele IX-X, sugerează existența unei „atmosfera unitare a compoziției narrative”, care a precedat demersul istoriografic. Dialogul dintre diferitele straturi ale narațiunilor istorice sau exigența retorică a repetitivității demonstrează că mesajul este conținut de „structura codificată a simbolismului, simetriei și intertextualității”. Această strategie narativă era în măsură să elibereze semnificațiile religioase și filosofice conținute în timpul istoric, să exprime relația dintre morală și politică, să exploreze spațiul nevăzut, infinit, al destinului și judecății divine. Din această perspectivă, evenimentele istorice devin comprehensibile numai dacă sunt încadrate într-un plan divin și un plan moral, iar acțiunea istorică, discursul omenesc și realitatea onirică manifestă cicluri ale ispitei, căderii și mântuirii în textura teocratică-ontologică a timpului istoric. În acest peisaj istoriografic intens conceptualizat, profilul intelectual-religios al autorilor este evidențiat de alegerea temelor literare și a tehnicii narrative. De exemplu, narațiunile istorice redactate în perioada califatului abbassid se definesc prin „fundamentarea riguroasă în vocabularul qur'anic, dar acest vocabular interacționează frecvent cu un vocabular moral care derivă din tradiția politică persană și din tradițiile gnostice”. Cf. Tayeb El-Hibri, *Reinterpreting Islamic Historiography*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2004, p. 216-220.

¹⁴ Cf. Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 515. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 33-36.

¹⁵ Cf. Hugh Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, Harlow, UK, Pearson-Longman Education Limited, 2004, p. 125-126.

parte, integrarea membrilor triburilor arabe¹⁶ care au colonizat regiunea orașului Marw în întregul comunității musulmane, identificată cu Statul Arab imperial, iar pe de altă parte, omogenizarea dintre comunitatea musulmanilor de origine arabă și comunitatea musulmanilor de origine persană¹⁷. În paralel cu cei doisprezece *nuqabā'*, Abū 'Ikrima a ales douăzeci de adjuncți, denumiți *nuzarā' al-nuqabā'*, cu scopul de a avea pregătit un eșalon secund, în eventualitatea în care moartea, arestarea sau retragerea din conspirație ar fi impus substituirea conducătorilor situați pe prima treaptă a ierarhiei executive. Cincizeci și opt *du'at*¹⁸ și treizeci și șase *du'at al-du'at*, misionari sau propagandiști, erau subordonați celor doisprezece *nuqabā'*, astfel încât un efort concertat să susțină îndeplinirea idealului mesianic-militar formulat de societatea secretă a revoluționarilor pro-Abbassizi¹⁹.

Simbolismul numerelor doisprezece și șaptezeci (doisprezece plus cincizeci și opt), pe care se întemeiază istoria *da'wa* în Khurāsān, exprimă identificarea *imām*-ilor Muḥammad Ibn 'Alī și Ibrāhīm Ibn Muḥammad cu paradigma profetică definitorie pentru religiile abrahamicе, ipostaziată de Moise, Hristos și Muḥammad²⁰. *Da'wa* este un concept esențial atât pentru istoria politică a Abbassizilor (secolele VIII-

¹⁶ *Ṭamīm* și *Qays 'Aylan* din Confederația *Muḍar*, *Rabi'a (Bakr Ibn Wā'il, 'Abd Al-Qays, Shayban)* și *Azd 'Uman (Khubā'a)* din Alianța *Yaman*. Cf. Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 397-491. De asemenea, Sharon, *Black Banners*, p. 51-71; Sharon, *Revolt*, p. 25-48.

¹⁷ Cf. M. A. Shaban, *The 'Abbāsid Revolution*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1970, p. 51-52, p. 95-97.

¹⁸ Patruzeci în Marw, șapte în Abīward, șase în Nasā, doi în Balkh și câte unul în Marw al-rūdh, Khwārizm și Āmul.

¹⁹ Cf. 'Abd Al-'Azīz Al-Dūrī; 'Abd Al-Jabbār Al-Muṭṭalibī (ed.), *Akbbār ad-dawla al-'abbāsiyya wa-fihī akbbār al-'Abbās wa-waladihi*, Beirut, Dār at-Ṭalī'a, 1971, p. 213-223, sursă citată de Daniel, *Khurāsān*, p. 32-33, p. 64, n. 34, n. 36-37 și Sharon, *Black Banners*, p. 191-196. De asemenea, Shaban, *The 'Abbāsid Revolution*, p. 151-152; Hugh Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, London, Croom Helm / Totowa, New Jersey, Barnes & Noble Books, 1981, p. 42-45, p. 78; G. R. Hawting, *The First Dynasty of Islam. The Umayyad Caliphate (661-750)*, London & New York, Routledge, 2000, p. 114.

²⁰ Pentru citatele și denumirile biblice-evangelice, am folosit ediția: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988. Cf. *Ieșirea*, 24, 1: „Apoi a zis Dumnezeu iarăși către Moise: Suie-te la Domnul, tu și Aaron, Nadab, Abiud și șaptezeci dintre bătrânii lui Israel și vă închinați Domnului de departe.”; *Evangelia după Matei*, 10, 1: „Chemând la Sine pe cei doisprezece ucenici ai Săi, le-a dat lor putere asupra duhurilor celor necurate, ca să le scoată și să tămăduiască orice boală și orice neputință.” Pentru citatele și denumirile qur'ânice, am folosit ediția: Arthur J. Arberry (trad.), *The Qur'an Interpreted*, Oxford, Oxford University Press, 1991. Cf. *Qur'an*, V, v. 15, Arberry, *The Qur'an*, p. 101: „*Allāh* a încheiat un legământ cu fiii lui Israel. Iar Noi am ridicat dintre ei douăsprezece căpetenii.”; *Qur'an*, VII, v. 153-154, Arberry, *The Qur'an*, p. 161: „Și a ales Moise șaptezeci de bărbați din neamul său pentru timpul întâlnirii cu Noi.”

XIII), cât și pentru teologia mistică, de inspirație gnostică-bardesiană²¹, propovăduită de *ismā'īliyya* sau comunitatea shī'īților ismaelieni (secolele IX-XV)²². În istoria *ismā'īliyya*, *da'wa* terestră s-a identificat, în perioada pre-fățimidă, cu conspirația anti-abbasidă organizată la Salamiyya, în Siria, de Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāh (m. cca 770-790)²³ și de fiul său 'Abd Allāh Ibn Maymūn (m. cca 780-800)²⁴. Cele șapte stadii (*bālahāt*) ale inițierii în doctrinele (*madhābīb*) comunității *maymūniyya-ismā'īliyya* au constituit nucleul ideologic al evoluției propagandei politico-religioase anti-abbaside spre *da'wa* celestă sau gnoza ismaelismului fățimid²⁵: *da'wa* sau „convocarea” terestră la *tawhīd*-ul²⁶ esoteric are drept arhetip o *da'wa* celestă, prin care Prima Inteligență „a chemat”, înainte de începutul timpului, „formele de lumină” care alcătuiesc '*alam al-ibda'*' sau '*alam al-amr*', „Pléroma arhanghelilor”²⁷. Credința propovăduită de *ismā'īliyya* afirmă că lumea nu poate să existe fără o „dovadă” (*hujja*) a lui *Allāh*, realitate teofanică alcătuită din „cel care vorbește” (*nātiq*) și „cel care tace” (*ṣamiū*), un profet (*nabi*) și un *imām* sau paznic (*walī*), căruia îi revine misiunea de a administra moștenirea (*waṣīyya*) profetului. Concomitent cu *hujjat*, în spațiul terestru locuiesc întotdeauna doisprezece

²¹ Ibn Al-Nadīm menționează apartenența lui Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāh și a fiului său 'Abd Allāh Ibn Maymūn la secta bardesianților (*dayṣāniyyūn*), întemeiată de Bardaisān din Edessa sau Ibn Dayṣān (154-222), gânditor sincretic de origine parthă: „Maymūn și fiul său au fost bardesianți (*dayṣāniyyūn*) și pentru o perioadă lungă 'Abd Allāh, fiul, a propagat doctrina *ismā'īli* ca profet.” Cf. Ibn Al-Nadīm, *Kitāb al-Fihrist*, V, 5, Bayard Dodge (ed.), *The Fihrist*, Chicago, Great Books of the Islamic World, Inc. – Kazi Publications, 1998, p. 463.

²² Ismaelismul septimaniian, ca ramură a shī'ismului, a fost întemeiat în anul 765, după moartea celui de al șaselea *imām*, Ja'far Al-Šādiq, în condițiile în care fiul său, Ismā'īl Ibn Ja'far, nu i-a supraviețuit. O schismă ireconciliabilă i-a separat pe shī'īții ismaelieni, care au considerat că *imāma* trebuie să treacă la Muḥammad Ibn Ismā'īl, nepotul lui Ja'far Al-Šādiq, de shī'īții duodecimani, care au acceptat decizia lui Ja'far Al-Šādiq de a-l investi cu *imāma* pe Mūsā Al-Kāẓim („cel care își ține în frâu mânia”), fratele lui Ismā'īl. Printre promotorii doctrinei ismaeliene s-au numărat Ḥamdān Qarmat și 'Abdān în Kūfa, precum și Khalaf în Rayy, în anii 877-878. Școala „orientală” din Persia (de la Alamūt) și Școala „occidentală” din Egipt și Yemen au înflorit în secolele X-XV. Cf. Wilfred Madelung, “Ismā'īliyya”, in: Bosworth, Lewis, Pellat, Van Donzel, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. IV, p. 198-206.

²³ Cf. Wilfred Madelung, “Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāh”, in: Bosworth, Heinrichs, Lewis, Pellat, Van Donzel, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. VI, p. 917.

²⁴ Cf. S. M. Stern, “'Abd Allāh Ibn Maymūn”, in: Gibb, Kramers, Lévy-Provençal, Lewis, Pellat, Schacht, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. I, p. 48.

²⁵ Cf. Ibn Al-Nadīm, *Kitāb al-Fihrist*, V, 5, Dodge, *The Fihrist*, p. 462-473.

²⁶ Principiul unicității lui *Allāh*.

²⁷ Cf. Henry Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, I-II, Paris, Gallimard, 1964, I, p. 110-115, p. 124.

conducători (*naqīb*), în calitate de elită a celor care au aderat la mărturia despre divinitate²⁸.

În mediul religios al comunităților *Şiʿi* din secolele IX-X, principiul teocratic determină ierarhizarea ființelor omenești în funcție de ierarhia grațiilor sanctificatoare pe care omnipotența divină le răspândește în universul material, astfel încât locuirea acestor grații în spațiul viului omenesc actualizează în fiecare generație un număr fix de persoane desăvârșite, înzestrate cu harul sfințeniei. Pe această ontologie teandrică se întemeiază tema sfinților apotropaici, *abdāl*, ale căror prezențe succesive în timpul istoric constituie stâlpii spirituali pe care se sprijină lumea²⁹. În interiorul ierarhiei sfințeniei ascunse, sub nivelul celor patruzeci de *abdāl* se află trei sute de *nuqabāʾ* și șaptezeci de *nujabā*, iar deasupra se situează șapte *umanā* (sau *abrār*, *awtād*, *akhyār*), patru sau trei *ʿamūd* (sau *athāfī*) și un „pol spiritual”, *quṭb* (sau *ghawth*). Acesta cunoaște fiecare treaptă a ierarhiei, dar membrii ierarhiei nu-l cunosc³⁰. În *Kitāb al-sakha* sau *Cartea despre generozitate*, Ibn Abī'l Duniyā (m. 894) a transmis doctrina despre *abdāl* drept un *ḥadīth* primit de la Ḥasan Baṣrī și Šāliḥ Morrī. Mărturia sa elogiază virtuțile abrahamice în care *abdāl* excelează: sinceritatea ascezei, pacea inimii, identificarea fraternă cu toți musulmanii³¹. În societatea musulmană din secolele VIII-X, este remarcabilă prezența termenului *nuqabāʾ* ca numitor comun între spațiul politic al revoluției Abbassizilor și spațiul teologic al sufismului. Situate în planuri ontologice secante, ierarhia politică a *daʿwa* și ierarhia sfințeniei ascunse au fost organizate în jurul unui centru ocultat, reprezentat de *imām* sau de *quṭb*.

Circumstanțele istorice violente ale perioadei de tranziție dintre dinastia Umayyazilor și dinastia Abbassizilor i-au transformat în martiri pe câțiva dintre cei doisprezece *nuqabāʾ* menționați de Al-Ṭabarī, în cadrul unei noi paradigme politice, întemeiată pe dinamica relației *imām* – *wazīr* sau autoritate sacră – autoritate seculară, stabilită între Ibrāhīm Ibn Muḥammad și Abū Muslim (cca 718-755)³², supranumit *šāḥib al-dawlah*, „stăpân al schimbării”³³. De exemplu, Sulaymān Ibn Kathīr (m. 749), conducătorul partidului *Hāshimīyya* și al întregii rețele pro-abbaside din Khurāsān³⁴ a fost asasinat din ordinul lui Abū Muslim, a cărui autoritate o umbrea, pentru presupuse simpatii politice pro-alide. Qaḥṭaba Ibn Shabīb (m. 749)

²⁸ Cf. ʿAllāmah Sayyid Muḥammad Ḥusayn Ṭabāṭabāʾī, *Shiʿite Islam*, Albany, New York, State University of New York Press, 1975, p. 78-79.

²⁹ Cf. Louis Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris, Cerf, 1999, p. 132.

³⁰ *Ibid.*, p. 133-134.

³¹ *Ibid.*, p. 133, n. 1.

³² Abū Muslim ʿAbd Al-Raḥmān Ibn Muslim Khurāsānī a fost trimisul plenipotențiar al clanului *Banū Al-ʿAbbās* în Khurāsān. În calitate de general și emir al Khurāsān-ului (745-755), a fost geniul politic și militar care a determinat victoria revoluției Abbassizilor.

³³ Cf. Sharon, *Black Banners*, p. 228-230.

³⁴ Cf. Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 523. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 34-50.

a servit ca principal comandant militar sub comanda lui Abū Muslim și a murit în bătălia pentru Kūfa, în noaptea de 8 muḥarram 132 *A. H.* (27 august 749 *A. D.*), care a deschis calea instaurării puterii Abbassizilor asupra ʿIrāq-ului³⁵. Lāhiz Ibn Qurayḡ (m. 748) a fost decapitat din ordinul lui Abū Muslim, după capitularea orașului Marw, în ziua de 10 jumādā I 130 *A. H.* (16 ianuarie 748 *A. D.*), pentru că l-a avertizat, prin recitarea unui verset din *Qurʿān*³⁶, pe Naṣr Ibn Sayyār (663-748), ultimul guvernator umayyad al Khurāsān-ului, despre strategia forțelor abbasside care vizau arestarea și uciderea sa: „Atunci a venit un bărbat din cel mai îndepărtat cartier al cetății, alergând. El a spus: O, Moise! Cârmuitorii pun la cale să te omoare. Pleacă! Eu îți sunt sfătuitor sincer³⁷.”

În același context istoric, Ḥasan Baṣrī (643-728)³⁸, verigă a *isnād*-ului grație căruia s-a transmis *ḥadīth*-ul despre *abdāl*, a fost *qadī* al orașului Baṣra în timpul califatului lui ʿUmar al II-lea (viața *cca* 682-720; domnia 717-720)³⁹ și califatului lui Yazīd al II-lea (v. 687-724; d. 720-724)⁴⁰. Atunci când Yazīd Ibn Al-Muhallab (672-720)⁴¹ a organizat revolta orașului Baṣra împotriva Califului Yazīd al II-lea, în numele restabilirii purității primordiale a religiei musulmane, Ḥasan Baṣrī a declarat că războaiele dintre musulmani nu sunt determinate de voința divină, ci de puterea și bogăția lumii materiale și a avut temeritatea de a smulge, prin declarații publice, masca ipocriziei religioase de pe chipul lui Yazīd: „Ḥasan a mai spus: Acest Yazīd este unul și același om care, ieri, a tăiat capete (...). În prezent, deoarece este nemulțumit de ei (de Umayyazi) și s-a revoltat, el ridică un baston cu o bucată de bumbac în vârf și spune: Vă chem la punerea în practică a Cărții lui *Allāh* și a Legii

³⁵ Cf. Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 541-542. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 73-78.

³⁶ Cf. Al-Ṭabarī, *Taʾrikh*, V, LXXVI, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 329.

³⁷ Cf. *Qurʿān*, XXVIII, v. 19, Arberry, *The Qurʿān*, p. 394.

³⁸ Ilustru magistru *Ṣūfī*, născut la Medina, fiu al unui sclav capturat în Maysān, care a devenit ulterior *mamlā* al lui Zayd Ibn Thābit, scribul Profetului Muḥammad, Abū Saʿīd Ḥasan Ibn Abīl Ḥasan Yasār Maysānī Al-Basrī a întemeiat „știința inimilor” (*ʿilm al-qulūb*) pe „asceză” (*ẓuhd*), „abstinență scrupuloasă” (*waraʿ*), „teamă” (*khawf*) și „audierea atentă” (*istimāʿ*) a Cuvântului lui Dumnezeu. Opera sa este alcătuită din *Mawāʿiẓ* (*Predici*), *Tafsīr* (*Glose despre Qurʿān*), *Masaʿil* (*Întrebări*) și *Riwayāt* (*Enunțuri*). Cf. Massignon, *Essai*, p. 174-201. Venerat ca sfânt *Ṣūfī*, Ḥasan Baṣrī a fost totodată revendicat ca părinte fondator de către Școala Muʿtaziliților.

³⁹ Strănepot al Califului ʿUmar Ibn Al-Khaṭṭāb (v. *cca* 586/590-644; d. 634-644), nepot al celui de al patrulea Calif umayyad, Marwān I-ul (v. 623-685; d. 684-685) și al celui de al cincilea Calif umayyad, ʿAbd Al-Malik Ibn Marwān (v. 646-705; d. 685-705), ʿUmar Ibn ʿAbd Al-ʿAzīz a fost cel de al optulea Calif din dinastia Umayyazilor. Este renumit pentru profunzimea sentimentelor sale religioase, pentru modul său de viață înțelept, pios și ascetic. În viziunea sa, toate popoarele erau menite să se convertească la islam, în calitate de spațiu religios al păcii, bunăstării și mântuirii universale.

⁴⁰ Fiul celui de al cincilea Calif umayyad, ʿAbd Al-Malik, Yazīd al II-lea a fost al nouălea Calif din dinastia Umayyazilor.

⁴¹ Guvernator al Khurāsān-ului și ʿIrāq-ului sub dinastia Umayyazilor.

Profetului! Ar trebui să puneți mâna pe el și să-l duceți în închisoare, unde s-a aflat mai înainte (...)”⁴². În calitate de judecător și magistrul spiritual, Ḥasan Baṣrī s-a străduit să-i convingă pe locuitorii orașului Baṣra să nu participe la ostilitățile dintre armata rebelilor irakieni și armata siriană pro-umayyadă. Deși vocile politice radicale l-au învinuit că este „prieten al sirienilor”, exhortațiile sale au fost urmate de un număr redus de *mawālī*. Viețile acestora au fost salvate de înțelepciunea bătrânului magistrul *Ṣūfī*, deoarece în ziua de 14 șafar 102 A. H. (24 august 720 A. D.) armata irakiană a fost înfrântă⁴³, iar Yazīd Ibn Al-Muhallab a fost decapitat din ordinul lui Maslama Ibn ‘Abd Al-Malik (705-738)⁴⁴.

Un important text hagiografic motivează convertirea lui Ḥasan Baṣrī la islam prin revelația omnipotenței divine, în măsură să dezvăluie, prin contrast, deșertăciunea puterii militare sau a gloriei lumești, a înțelepciunii filosofice sau juridice, a senzualității și teaurizării valorilor materiale⁴⁵. Apologul care are drept subiect convertirea la islam a unui zoroastrian septuagenar, muribund, este construit pe temeiul sacru al unității divine, prezenței divine, darului divin al revelației „feței lui *Allāb*” către credinciosul care s-a identificat ontologic cu adevărul religios și a traversat experiența mântuirii⁴⁶. Relieful narativ al acestor fragmente hagiografice este, cu siguranță, sub-tins de relieful biografiei istorice a lui Ḥasan Baṣrī: poziția sa de austeritate contemplativă față de desfășurările marțiale-politice; rolul său de arbitru între facțiunile politice și straturile sociale ale Irāq-ului aflat, concomitent, în plin proces de arabizare și islamizare; autoritatea sa, în calitate de *mawlā*, asupra segmentului social alcătuit din *mawālī*, a cărui prezență politică și religioasă va fi evidențiată de revoluția Abbassizilor.

Al-Ṭabarī focalizează începutul revoluției Abbassizilor asupra acțiunii de ridicare a drapelului negru al casei lui ‘Abbās în Marw, capitala Khurāsān-ului, în contextul apocaliptic sângeros al „anului asinului”: „Muḥammad Ibn ‘Alī a răspuns: În numele lui *Allāb*, acest lucru se va întâmpla în zilele noastre! Am auzit cum s-a rostit către tatăl meu că, în anul asinului, *Allāb* va întemeia domnia noastră. Propaganda pentru cauza noastră va ajunge la sfârșit, domnia Umayyazilor va înceta, vom ridica drapelul negru în Marw și în întregul Khurāsān, iar pe *Banū Umayya* îi vom ucide în

⁴² Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rīkh*, V, LXII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 256-257.

⁴³ Cf. Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 314-319. De asemenea, Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 72-76.

⁴⁴ Prinț din familia Umayyazilor, fiu al celui de al cincilea Calif umayyad, ‘Abd Al-Malik și frate al celui de al șaptelea Calif umayyad, Sulaymān Ibn ‘Abd Al-Malik (v. 674-717; d. 715-716), Maslama a fost un general celebru și a condus în secolul al VIII-lea campaniile militare ale Imperiului Arab împotriva Imperiului Bizantin și Khaganatului Khazar. A comandat armata arabă în timpul celui de al doilea asediu al Constantinopolului (716-717).

⁴⁵ Cf. Farīd-ud-dīn ‘Aṭṭār, *Tadhkirat al-anlīyā*, Arthur J. Arberry (trad.), *Memorial of the Saints*, London, Penguin Books, 1990, p. 20-22.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 23-25.

spatele pietrelor și zidurilor⁴⁷.” Misiunea de a transpune idealul drapelului negru în timpul istoric îi va fi încredințată lui Abū Muslim, în calitate de *manlā* al *imām*-ului Muḥammad Ibn ‘Alī și reprezentant al *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad în Khurāsān: „Din când în când, ei (*nuqabā*) se reuniau pentru a delibera la Abū Muslim, care le spunea: Să nu precipitați evenimentele! Să știți că lucrul pe care îl doriți este aproape de a se realiza. Eu sunt stăpânul drapelului negru și îl voi ridica mai curând decât credeți⁴⁸.” Culoarea neagră va deveni emblematică pentru dinastia Abbassizilor, pentru *nuqabā*’ și pentru armata khurāsāniană care va realiza victoria revoluției anti-umayyade, iar o continuitate cromatică-simbolică se va stabili între drapelul și stindardul de culoare neagră, încredințate de *imām*-ul Ibrāhīm Ibn Muḥammad lui Sulaymān Ibn Kathīr și Abū Muslim, pe de o parte, și veștmintele negre pe care primii insurgenți, iar apoi toți combatanții din Khurāsān le vor purta din ordinul lui Abū Muslim, pe de altă parte: „Abū Muslim le-a recomandat partizanilor săi din orașele Khurāsān-ului să poarte veștminte negre. El le-a scris: îmbrăcați-vă în negru, deoarece noi suntem oamenii cu veștminte negre. Sfârșitul Umayyazilor este aproape. Locuitorii din Nasā, Bāwerd (Abīward), Marw al-rūdh și Ṭāliqān s-au conformat acestui ordin primit de la Abū Muslim. După Al-Madā’ini⁴⁹, ei ar fi ales pentru veștmintele lor culoarea neagră pentru a purta doliu după Zayd Ibn ‘Alī⁵⁰ și fiul său, Ya’hyā⁵¹. Dar adevărata rațiune a acestei alegeri decurge din faptul că Umayyazii adoptaseră pentru veștmintele și drapelul lor culoarea verde, iar Abū Muslim vroia pentru partidul său o culoare diferită⁵².”

⁴⁷ Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, V, LXXVI, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 323-324.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 325.

⁴⁹ Istoric musulman ale cărui mărturii despre istoria califilor au fost incluse de Al-Ṭabarī în *Ta’rikh*, ‘Alī Ibn Muḥammad Ibn ‘Abd Allāh Ibn Abī Sayf Al-Madā’ini (cca 752-830/843) a fost discipol al mu’tazilitului Mu‘ammar Ibn ‘Abbād Al-Sulamī (m. 830).

⁵⁰ Zayd Ibn ‘Alī Ibn Ḥusayn Ibn ‘Alī Ibn Abū Ṭālib (695-740) a fost nepotul lui Ḥusayn Ibn ‘Alī, nepotul Profetului Muḥammad. În ziua de 1 șafar 122 A. H. (6 ianuarie 740 A. D.), a declanșat o revoltă anti-umayyadă a shī’iților din Kūfa. Revolta a fost înfrântă de trupele siriene fidele regimului umayyad, iar Zayd Ibn ‘Alī a fost ucis de o săgeată a arcașilor kikaniți, după o luptă eroică. Importanța acestei revolte constă în faptul de a fi deschis ciclul istoric al revoltelor shī’ite care vor determina, înainte de încheierea următoarei decade, prăbușirea dinastiei Umayyazilor. Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, V, LXX, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 299-308. De asemenea, Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 336-338; Daniel, *Khurāsān*, p. 38-39.

⁵¹ După moartea tatălui său, Ya’hyā Ibn Zayd (m. 743) s-a refugiat în Khurāsān. Treccrea sa prin Rayy, Balkh, Sarakhs și Marw a fost însoțită de manifestări de solidaritate din partea întregului spectru social anti-umayyad. Vânat de autoritățile umayyade, a fost capturat și executat lângă Jūzjān. Abū Muslim a inclus răzbunarea morții lui Ya’hyā în crezul său politic. Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, V, LXXI-LXXII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 308-313. De asemenea, Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 338-339; Daniel, *Khurāsān*, p. 38-39.

⁵² Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, V, LXXVI, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 326-327.

Verbul *sawwada* și substantivul *taswīd* au exprimat trecerea *da'wa* din stadiul de ocultare conspirativă în stadiul de revoltă militară prin acțiunea politică de „a deveni negru”, de a lua în stăpânire spațiul public prin gestul de a exhiba flamurile și veștmintele negre⁵³. În ziua de 25 ramaḍān 129 A. H. (10 iunie 747 A. D.), Sulaymān Ibn Kathīr a condus un grup de bărbați înveștmântați în negru către un loc de adunare situat lângă reședința sa din Saqīdhanj⁵⁴, un sat de la periferia orașului Marw. În acel loc, grupul de însurgenți pro-abbassizi a înălțat „un stîndard și un steag” (*līwā' wa-rajā'a*) de culoare neagră, încredințate de *imām*-ul Ibrāhīm Ibn Muḥammad: cel dintâi, denumit „umbră”, în vârful unui stâlp de paisprezece coți; cel de al doilea, denumit „norii”, în vârful unui stâlp de treisprezece coți. Scena s-a desfășurat în prezența lui Abū Muslim, care a recitat un verset din *Qur'ān*⁵⁵: „Îngăduință le-a fost acordată celor care luptă, deoarece ei au fost nedreptățiți; cu siguranță, *Allāh* are puterea de a-i ajuta⁵⁶.” Retorica profetică a acestei declarații de revoltă evidențiază un simbolism complex, alcătuit din ideograme politico-religioase menite să exprime, *a posteriori*, resemnificarea apocaliptică a instaurării dinastiei Abbassizilor: puterea califatului abbassid va umbri întreaga lume, iar învățătura islamului primordial, revivificată de Abbassizi, se va răspândi în întregul spațiu terestru, asemenea norilor care se deplasează pretutindeni în spațiul celest⁵⁷. Despre declanșarea *da'wa* sau *dawla* au fost preveniți, în primă instanță, membrii partidului abbassid din Marw al-rūdh, Ṭukharistān (Bactria) și Khwārizm (Chorasnia), iar prin ruguri aprinse au fost convocați combatanții din regiunea Marw-ului. În jurul nucleului alcătuit din acești războinici primordiali (*musawwida*), recrutați dintre coloniștii arabi (*abl al-taqādum*) și clienții lor de origine persană (*mawālī*)⁵⁸, se va constitui atât armata care va reconfigura Imperiul Arab ca Imperiu Abbassid, cât și aristocrația noului califat, alcătuită din *abl al-dawla* sau *abl al-da'wa*, *abnā' al-dawla* sau *abnā' al-da'wa* și *abl al-bay'*⁵⁹. Sulaymān Ibn Kathīr a prezidat, în calitate de *imām*, primul serviciu liturgic celebrat după ritualul abbassid, în moscheea din Saqīdhanj, în ziua de 1 shawwāl 129 A. H. (15 iunie 747 A. D.), în cadrul festivalului de încetare a postului (*'id al-ṣītr*)⁶⁰.

Principiile teocrației shī'ite postulează că *imām*-ul este investit de *Allāh* cu puterea de a conduce comunitatea musulmană prin clarviziunea exegetică grație căreia el are întotdeauna acces la adevărul textului qur'anic și prin atributele iluminării spirituale care coboară asupra sa din împărăția cunoașterii religioase

⁵³ Cf. Sharon, *Revolt*, p. 79.

⁵⁴ Loc geografic menționat, de asemenea, prin variantele: Sīqadanj, Safīdhanj, Sīfadhanj, Shanfīr. Cf. Sharon, *Revolt*, p. 75, n. 62.

⁵⁵ Cf. Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja'far Al-Ṭabarī, *Ta'rikh al-rusul wa-l-mulūk wa-l-ḵbulafā'*, M. J. de Goeje et al. (ed.), I-XV, Leiden, 1879-1901, II, p. 1953-1954.

⁵⁶ Cf. *Qur'an*, XXII, v. 40, Arberry, *The Qur'an*, p. 338.

⁵⁷ Cf. Sharon, *Revolt*, p. 69-70.

⁵⁸ Cf. Shaban, *The 'Abbasid Revolution*, p. 158.

⁵⁹ Cf. Crone, *Slaves on Horses*, p. 65-66.

⁶⁰ Cf. Wellhausen, *Arab Kingdom*, p. 522-523. De asemenea, Daniel, *Khurāsān*, p. 25, p. 34-50.

(*‘ilm*)⁶¹. *Imām*-ul are datoria de a apăra și a prezerva mesajul divin (*risāla*), după ce acesta a fost revelat, de a iradia sfințenie, de a călăuzi acțiunile exterioare și progresul spiritual al ființelor omenești: „El este ghidul caravanei umanității, care înaintază lăuntric și esoteric spre *Allāb*”⁶². În intervalul istoric cuprins între începutul *da’wa* și califatul lui Al-Manșūr (v. 714-775; d. 754-775)⁶³, legitimarea politică-religioasă a Abbassizilor s-a întemeiat pe transmiterea consubstanțială de *‘ilm* și *imāma* de la familia Alizilor la familia Abbassizilor, respectiv de la Abū Hāshim (m. *cca* 716-717)⁶⁴ la Muḥammad Ibn ‘Alī. Tradiția apologetică abbassidă a descris acest ritual inițiativ drept o relație pedagogică: Muḥammad Ibn ‘Alī a venit la Abū Hāshim, în Dimashq (Damasc) și „a scris *‘ilm* de pe buzele sale”⁶⁵. Investirea discipolului din partidul *‘Abbāsīyya* cu cunoaștere esoterică și autoritate religioasă reprezintă *waṣīyya*, „moștenirea” sau „testamentul” magistrului din partidul *Hāshimīyya*⁶⁶.

Printr-un interesant procedeu de *mise en abîme*, aceeași filieră a transiterii de *‘ilm* este descrisă în legendarul *Pergament galben* sau *Ṣaḥīfa ṣafrā’*, „rescris” în *Akbbār al-dawla al-‘abbāsīyya*, *Akbbār al-‘Abbās* sau *Kitāb al-‘Abbās*, *Analele dinastiei Abbassizilor* (secolul al IX-lea)⁶⁷, după un „original” pe care Muḥammad Ibn Al-Ḥanafīyya (*cca* 633-701)⁶⁸ l-ar fi primit de la frații săi Al-Ḥasan (v. 625-669; d. 661)⁶⁹ și Al-Ḥusayn (626-680)⁷⁰, atunci când a cerut, ca moștenire, partea care i se cuvenea din cunoașterea esoterică (*‘ilm*) deținută de ‘Alī Ibn Abī Ṭālib (v. *cca* 598/600-661; d. 656-661)⁷¹. Este plauzibil că „oglundirea” inter-textuală dintre *Akbbār al-‘Abbās* și

⁶¹ Cf. Shaban, *The ‘Abbāsid Revolution*, p. 139-144.

⁶² Cf. Ṭabāṭabā’ī, *Shi’ite Islam*, p. 185-186.

⁶³ Fiu al *imām*-ului Muḥammad Ibn ‘Alī, frate al *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad și al primului Calif abbassid, Abū Al-‘Abbās Al-Saffāh, Abū Ja’far ‘Abdallāh Ibn Muḥammad Al-Manșūr a fost cel de al doilea Calif din dinastia Abbassizilor.

⁶⁴ Fiu al lui Muḥammad Ibn Al-Ḥanafīyya și nepot al Califului ‘Alī Ibn Abī Ṭālib, ‘Abdallāh Ibn Muḥammad Ibn Al-Ḥanafīyya sau Abū Hāshim a fost conducătorul ramurii Ḥanafite (descendenți din ‘Alī și Khawla) din familia Alizilor. Este considerat părintele fondator al partidului *Hāshimīyya*.

⁶⁵ Cf. Al-Dūrī, *Al-Muṭṭalibī*, *Akbbār al-‘Abbās*, p. 173, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 125.

⁶⁶ Cf. Sharon, *Black Banners*, p. 138.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 233-237.

⁶⁸ Fiu al Califului ‘Alī Ibn Abī Ṭālib, născut de Khawla, o femeie din tribul *Banī Ḥanṣafā*.

⁶⁹ Fiu al Califului ‘Alī Ibn Abī Ṭālib, născut de Fāṭima, Al-Ḥasan a fost cel de al cincilea dintre *al-ḵbulafā’u ’l-rāshidūn* și al doilea *imam* al shī’iților duodecimani.

⁷⁰ Fiu al Califului ‘Alī Ibn Abī Ṭālib, născut de Fāṭima, Al-Ḥusayn a fost al treilea *imam* al shī’iților duodecimani.

⁷¹ Cel de al patrulea dintre *al-ḵbulafā’u ’l-rāshidūn* și primul *imam* recunoscut deopotrivă de shī’iții duodecimani și shī’iții ismaelieni, ‘Alī Ibn Abī Ṭālib a fost văr și ginere al Profetului Muḥammad, prin căsătoria cu fiica sa, Fāṭima.

Ṣaḥīfa ṣaḥrā' rememorează „Constituția din Medina” (*sunna jāmi'a*; *ṣaḥīfa*⁷²) printr-un ingenios procedeu de tranziție semantică de la un arhetip legislativ muḥammadian la un elogiu dinastic abbassid, cu scopul de a justifica transmiterea de *'ilm* ca *waṣīyya* de la Profetul Muḥammad la 'Alī Ibn Abī Ṭālib și ulterior de la Alizi la Abbassizi⁷³: „Pentru oricare credincios care a afirmat cele scrise în acest *ṣaḥīfa* și crede în *Allāh* și în ziua de apoi, nu este legiuit să susțină sau să adăpostească un criminal. . Oricine îl susține sau adăpostește pe acesta va avea asupra sa blestemul lui *Allāh* și mânia Sa, în ziua reînvierii. Din partea sa nu se va accepta nici o mijlocire, nici un dar de ispășire (documentul B)⁷⁴.”; „Regiunea plană din Yathrib este o enclavă sacră pentru poporul acestui *ṣaḥīfa* (documentul F)⁷⁵.” În calitate de profeție *a posteriori* despre întemeierea dinastiei Abbassizilor, *Ṣaḥīfa ṣaḥrā'* a invocat *'ilm* ca putere apocaliptică în măsură să determine venirea flăcărilor negre din Khurāsān: „(...) un pergament

⁷² Substantivul *ṣaḥīfa* („suprafață plată, pregătită pentru scris”, „document scris pe o suprafață plată”, „tăbliță”, „foaie de carte”, „pergament”, „papyrus”, „text scris pe pergament sau papyrus”) din araba clasică derivă din spațiul epigrafic al Arabiei de Sud din perioada pre-islamică, unde rădăcina *ṣḥf* desemnează un „text scris”, un „document cu conținut legislativ”. Sintagma *dt ṣḥfin* indică „acest document”, un anumit text dăltuit pe o suprafață de piatră, iar verbul *ṣḥf* exprimă acțiunea de a scrie un astfel de document. În acest context etimologic, substantivul *ṣaḥīfa* (sg.) / *ṣuḥuf* (pl.) din perioada pre-islamică și din perioada islamului primar se referă la tăblițele, manuscrisele și documentele legislative, nesigilate, care erau expuse și citite în locurile publice. Textul *Qur'an*-ului include mai multe elemente ale acestei familii semantice: *Qur'an*, XLIII, v. 71 (*ṣiḥaf*); XX, v. 133 și LXXXVII, v. 19 (*ṣuḥuf*); LXXX, v. 13 (*ṣuḥuf mukarrama*, „foi onorate”); XCVIII, v. 2 (*ṣuḥuf muṭabbara*, „foi purificate”); LXXIV, v. 52 (*ṣuḥuf munashbara*, „pergamente derulate”); LXXXI, v. 10 (*idbā 'l-ṣuḥuf nushirat*, „când pergamentele vor fi derulate”, în contextul evenimentelor apocaliptice, pentru a revela faptele bune și rele săvârșite de ființele omenești). Cf. A. Ghédira, „*Ṣaḥīfa*”, în: Bosworth, Van Donzel, Heinrichs, Lecomte, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. VIII, p. 834-835. De asemenea, Peter Stein, „Literacy in Pre-Islamic Arabia: An Analysis of the Epigraphic Evidence”, în: Angelika Neuwirth, Nicolai Sinai, Michael Marx (ed.), *The Qur'an in Context. Historical and Literary Investigations into the Qur'anic Milieu*, Leiden-Boston, Brill, 2010, p. 261-262.

⁷³ „Constituția din Medina” este un text legislativ-politic alcătuit din opt documente, numerotate de la A la H, care descrie relațiile inter-tribale și relațiile dintre *muhājirun* (musulmanii din Mecca, participanți la *Hijra*) și *anṣār* (musulmanii din Medina, care au oferit ajutor în perioada de întemeiere a islamului) pe durata celor șapte ani petrecuți de Profetul Muḥammad în orașul Yathrib-Medina. În concordanță cu ipoteza formulată de R. B. Serjeant, „Constituția din Medina” include *sunna jāmi'a*, nucleul textual (documentele A, B, F) în jurul căruia s-a constituit „*sunna* Profetului Muḥammad”. Cf. R. B. Serjeant, „The *Sunna Jāmi'a*, Pacts with the Yathrib Jews, and the *Tahrim* of Yathrib: Analysis and Translation of the Documents Comprised in the so-called Constitution of Medina”, în: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLI/1 (1978), p. 1-42. De asemenea, Sharon, *Revolt*, p. 163-170, p. 251-252.

⁷⁴ Cf. Serjeant, „The *Sunna Jāmi'a*”, p. 24.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 35.

galben care conținea *‘ilm* despre flămurile negre din Khurāsān, timpul existenței lor, circumstanțele legate de felul lor de a fi, precum și despre momentul când aceste flămuri își vor face apariția. De asemenea, conținea semnele clare și dovada despre apariția flămurilor, care anume dintre triburile arabe le vor acorda sprijin, numele bărbaților care vor conduce întreaga mișcare, descrierea lor exactă și descrierea oamenilor de încredere și a adepților⁷⁶.” Ulterior chivotul de cupru în care era așezat *Ṣaḥīfa ṣafrā’* ar fi trecut din posesia Alizilor Muḥammad Ibn Al-Ḥanafīyya și Abū Hāshim în posesia Abbassizilor Muḥammad Ibn ‘Alī și Ibrāhīm Ibn Muḥammad și ar fi fost îngropat într-o livadă de măslini din Munții Sharāt, la sud de Marea Moartă, în apropiere de reședința Abbassizilor de la Ḥumayma⁷⁷. Moshe Sharon a argumentat conexiunea naratologică dintre semnele corporale (*‘alāmāt*) care revelează identitatea mesianică a primului Calif abbassid, ‘Abdallāh Ibn Muḥammad Abū Al-‘Abbās Al-Saffāh, menționate în *Ṣaḥīfa ṣafrā’* – *Akbbār al-‘Abbās* și semnele corporale care revelează identitatea profetică a adolescentului Muḥammad, recunoscute de călugărul Sergius Bahīrā grație cunoașterii esoterice conținute de cărțile creștine, în concordanță cu *Sīrat rasūl Allāh* sau *Biografia Mesagerului lui Allāh*, lucrare redactată de Abū ‘Abd Allāh Muḥammad Ibn Ishāq Ibn Yasār Ibn Khyār (cca 704 – 767/768)⁷⁸ la începutul califatului lui Al-Manṣūr (cca 755)⁷⁹. Conexiunea istorică și hermeneutică dintre cele două texte evidențiază legitimarea teocratică a primului Calif abbassid și a dinastiei Abbassizilor prin analogie cu legitimarea teocratică a Profetului Muḥammad.

Întreaga arhitectură a puterii sacre și puterii seculare, elaborată de Muḥammad Ibn ‘Alī și Ibrāhīm Ibn Muḥammad, s-a întemeiat pe principiul *al-riḍā min al-Muḥammad*, în conformitate cu care accesul la califat trebuia să fie deschis oricărei persoane din familia Profetului, asupra căreia s-a stabilit acordul comunității musulmane. Totodată elaborarea doctrinei despre starea de *taqīyya*, datoria de a evita circumstanțe și persoane cu potențial distructiv, a impus ocultarea adevăratei identități a *imām*-ilor, în condițiile în care revelarea ei în spațiul public ar fi putut să-i expună la pericole inutile, iar prezența lor îndepărtată și invizibilă a conferit *da’wa* o aură de mister și invulnerabilitate⁸⁰: „Dacă oamenii te întrebă care este numele meu, să le spui: noi ne aflăm în stare de *taqīyya*, ni s-a poruncit să păstrăm secret

⁷⁶ Cf. Al-Dūrī, Al-Muṭṭalibī, *Akbbār al-‘Abbās*, p. 184-185, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 139 și *Revolt*, p. 80, p. 166-167.

⁷⁷ Cf. ‘Abd Al-Ḥamid Ibn Hibat Allāh Ibn Abū Al-Ḥadīd, *Sharḥ nahj al-balaghah*, Abū Al-Faḍl Ibrāhīm (ed.), Cairo, 1959-1964, VII, p. 149-150, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 139-140.

⁷⁸ Istoric și hagiograf arab-musulman, originar din Medina.

⁷⁹ Cf. Sharon, *Revolt*, p. 80-82.

⁸⁰ Cf. Ṭabāṭabā’ī, *Shi’ite Islam*, p. 223-225. De asemenea, Claude Cahen, « Points de vue sur la révolution ‘abbāsīde », in: *Revue Historique*, 230 (1963), p. 304-306.

numele *imām*-ului nostru⁸¹.” Deși revoluția abbassidă a fost organizată, din această perspectivă, pe o platformă ideologică de inspirație shī’ită, menită să coaleză atât facțiunile moderate, cât și facțiunile radicale în realizarea idealului comun al răsturnării regimului Umayyazilor, după instaurarea puterii abbasside în ‘Irāq au devenit necesare îndepărtarea diplomatică a noii elite de doctrina shī’ismului radical și izolarea politică a adepților săi, cu scopul de a deturna legitimitatea apropierei califatului dinspre descendenții lui ‘Alī Ibn Abī Ṭālib spre *Banū Al-‘Abbās*. Efortul Abbassizilor de a se erija drept protectori ai casei lui ‘Alī și răzpunători ai martirilor alizi a fost, în realitate, o stratagemă politică prin care *Banū Al-‘Abbās* a câștigat supremația în cadrul clanului *Banū Hāshim*⁸². În registrul simbolismului religios, acapararea politică a califatului de către familia Abbassizilor a fost afirmată prin reliefarea continuității emblematice dintre „stindardul negru” al Profetului Muḥammad, „stindardul negru” al lui ‘Alī Ibn Abī Ṭālib și „stindardul negru” împreună cu „drapelul negru”, care au fost primite de Sulaymān Ibn Kathīr și Abū Muslim din partea *imām*-ului Ibrāhīm Ibn Muḥammad: „Stindardul Profetului a fost negru, iar stindardul lui ‘Alī Ibn Abī Ṭālib a fost, de asemenea, negru. Prin urmare, să alegeți negrul drept culoare a veștmintelor voastre⁸³!”

Paradoxul abbassid al salvădării propagandistice și neutralizării politice a shī’ismului se regăsește în identificarea simbolică a flamurilor și veștmintelor negre cu doliul purtat pentru Zayd Ibn ‘Alī și Ya’ḥyā Ibn Zayd⁸⁴. Al-Ṭabarī menționează solidaritatea cordială a lui Abū ‘Abdallāh Ja‘far Al-Šādiq (cca 699/703-765)⁸⁵ față de conduita politică a unchiului său, Zayd Ibn ‘Alī, atunci când o delegație a shī’iților din Kūfa s-a prezentat dinaintea ochilor săi, în Medina, pentru a-i încredința conducerea comunității shī’ite din ‘Irāq: „Ei s-au dus apoi la Medina, la Ja‘far Al-Šādiq și i-au spus: Fiu al Apostolului lui *Allāh*, noi am depus jurământ față de unchiul tău, Zayd Ibn ‘Alī. Noi l-am întreat pe urmă despre Abū Bakr⁸⁶ și ‘Umar⁸⁷,

⁸¹ Cf. Al-Dūrī, Al-Muṭṭalibī, *Akhhār al-‘Abbās*, p. 203, sursă citată de Sharon, *Black Banners*, p. 158.

⁸² Cf. Sharon, *Revolt*, p. 135-141.

⁸³ Cf. Al-Dūrī, Al-Muṭṭalibī, *Akhhār al-‘Abbās*, p. 245, sursă citată de Sharon, *Revolt*, p. 83.

⁸⁴ Cf. Daniel, *Khurāsān*, p. 66-67, n. 87. De asemenea, Sharon, *Black Banners*, p. 177-178.

⁸⁵ Abū ‘Abd Allāh Ja‘far Al-Šādiq („cel care este demn de încredere”) a fost cel de al șaselea și ultimul *imām* recunoscut deopotrivă de shī’iții duodecimani și de shī’iții ismaelieni. În perioada de tranziție dintre dinastia Umayyazilor și dinastia Abbassizilor, i-a condus pe shī’iții care au acceptat un *imāmat Faṭīmi* non-militant. Venerat ca magistrul *Šifī*, este autor al unui *Tafsīr* sau *Comentariu* despre textul *Qur’ān*-ului. Cf. M. G. S. Hodgson, “Dja‘far Al-Šādiq, Abū ‘Abd Allāh”, in: Gibb, Kramers, Lévy-Provençal, Lewis, Pellat, Schacht, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. II, p. 374-375.

⁸⁶ Însoțitor (*ṣaḥābiyy*) și socru al Profetului Muḥammad, Abū Bakr („Tată al fecioarei”, ‘Ā’isha) sau ‘Abd Allāh Ibn Abī Quḥāfah (v. cca 573-634; d. 632-634) a fost primul dintre *al-ḫulafā’u ’l-rāshidūn* sau „Califii călăuziți cu îndreptățire”.

⁸⁷ Însoțitor (*ṣaḥābiyy*) al Profetului Muḥammad, ‘Umar Ibn Al-Khaṭṭāb (v. cca 586/590-644; d. 634-644) a fost al doilea dintre *al-ḫulafā’u ’l-rāshidūn*.

iar el ne-a răspuns că nu dorește să rostească despre ei decât lucruri de bine. Ja'far a replicat: el are dreptate; eu sunt de aceeași părere. Să vă temeți de Dumnezeu! Dacă ați depus jurământ față de unchiul meu, atunci rămâneți fideli față de jurământul vostru și ascultați de el. Deoarece el este mai vrednic decât mine să fie conducător⁸⁸.” Înștiințat despre deznodământul tragic al revoltei lui Zayd Ibn 'Alī, Ja'far Al-Șādiq își va exprima contemplația funebră printr-un aforism care rememorează idealul politic-religios al conspirației anti-umayyade: „În momentul în care Ja'far Ibn Muḥammad Al-Șādiq a aflat despre moartea lui Zayd, a plâns și a spus: Sunt oameni care își țin angajamentele față de *Allāb*. Dintre aceștia, unii au murit, iar alții așteaptă o altă soartă⁸⁹.”

În acest sens, sistemul teologic elaborat de Ja'far Al-Șādiq este axat pe o imamologie conform căreia acțiunea de propovăduire a credinței este determinată de călăuzirea divină a *imam*-ului. Elogiat de Abū Bakr Muḥammad Ibn Ishāq Al-Kalābādhī (m. cca 990-994)⁹⁰, în *Kitāb al-ta'arruf li-madhbhab abl al-taṣawwuf* sau *Cartea manual despre învățătura Șūfi*, drept unul dintre „oamenii celebri”⁹¹ din istoria sufismului, Ja'far Al-Șādiq a transmis un *ḥadīth* profetic despre identificarea credinței cu întregul spațiu ontologic al ființei omenești: „Credința este o confesiune rostită cu limba, o confirmare îndeplinită cu inima și un act realizat cu membrele⁹².” Din această perspectivă, el a descurajat implicarea discipolilor săi în revoltele sh'ite anti-abbaside prin afirmarea diferențierii dintre noțiunile de „conducător religios” (*imam*), „calif” sau „succesor al Profetului lui *Allāb*” (*ḵabāṭfat rasūl Allāb*) și „sfătuitor” sau „comandant al credincioșilor” (*amir al-mu'minin*), astfel încât conviețuirea pașnică a unui *imam* din familia lui 'Alī Ibn Abī Tālib și a adepților săi cu un calif abbassid să fie posibilă, în cadrul societății sunnite⁹³.

În ziua de 13 rabī' I 132 *A. H.* (30 octombrie 749 *A. D.*), Abū Al-'Abbās Al-Saffāh a primit jurământul de credință (*bay'a*) în moscheea din Kūfa, dar o stare maladivă l-a împiedicat să rostească în întregime discursul de încoronare, care a fost concluzionat de unchiul său, Dāwūd Ibn 'Alī Al-'Abbāsī (m. 750-751), prin

⁸⁸ Cf. Al-Ṭabarī, *Ta'rikh*, V, LXX, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 303.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 307.

⁹⁰ Magistru *Șūfi* din Kalābādh, Bukhārā, celebru pentru *Kitāb al-ta'arruf*, o sursă primară esențială pentru studiul istoriei sufismului.

⁹¹ Cf. Abū Bakr Muḥammad Ibn Ishāq Al-Kalābādhī, *Kitāb al-ta'arruf li-madhbhab abl al-taṣawwuf*, II, Arthur J. Arberry (trad.), *The Doctrine of the Sūfis*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1991, p. 12: „Cele ce urmează sunt numele celor care și-au rostit știința și și-au exprimat experiențele, care și-au făcut publice stațiile spirituale și și-au descris stările spirituale, prin vorbă și faptă, după Companionii Profetului (mulțumirea lui *Allāb* fie asupra lor!): 'Alī Ibn Al-Ḥusayn Zayn Al-'Ābidīn, fiul său Muḥammad Ibn 'Alī Al-Bāqir, precum și fiul său Ja'far Ibn Muḥammad Al-Șādiq. Aceștia au venit după 'Alī, Al-Ḥasan și Al-Ḥusayn (fie *Allāb* mulțumit de ei!).”

⁹² *Ibid.*, XXVII, p. 67.

⁹³ Cf. Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, p. 199-204.

reliefarea transmiterii de *‘ilm* și *waṣīyya* între Profetul Muḥammad, ‘Alī Ibn Abī Ṭālib și Abū Al-‘Abbās Al-Saffāh, în calitate de conducători legitimi și predicatori veridici, așezați de voința divină la pupitrul (*minbar*) comunității musulmane. Califul ales de *Allāh* din clanul *Banū Hāshim* era menit „să facă să strălucească fețele” locuitorilor din orașul Kūfa și să le aducă biruința asupra armatei umayyade, deoarece „suveranitatea și gloria islamului” vor fi transferate din Siria în ‘Irāq. În mod programatic, noul ciclu dinastic s-a identificat cu timpul istoric delimitat de victoria *da‘wa* și sfârșitul lumii: o dată însușită de *Banū Al-‘Abbās*, guvernarea nu va trece la o altă dinastie, ci va fi predată lui Iisus, fiul Mariei (*‘Isā Ibn Maryam*)⁹⁴. În spațiul religios al islamului medieval, investitura mesianică a califatului abbassid a revelat istoria politică și timpul istoric drept ipostaze ale timpului apocaliptic.

Evenimentele majore ale perioadei de tranziție de la dinastia Umayyazilor la dinastia Abbassizilor au fost exprimate deopotrivă printr-un discurs istoriografic și un discurs mesianic-apocaliptic, cu precădere în Siria, unde cucerirea musulmană a impus conviețuirea dintre comunitățile creștine și musulmane în perimetrul unei proximități religioase amiabile-conflictuale. În tradiția genealogică a poporului arab⁹⁵, patriarhul biblic Ioktan sau Qaḥṭan⁹⁶, descendent din Noe și Sem, a fost considerat drept părinte fondator al triburilor originare din sudul Arabiei, în timp ce patriarhul biblic Ishmael sau Ismā‘īl⁹⁷, fiul lui Avraam și Hagar, a fost considerat drept părinte fondator al triburilor originare din nordul Arabiei⁹⁸. Înțelegerea continuității și ciclicității timpului istoric, între geneză și apocalipsă, ca parte a realității unitare create de divinitatea monoteistă a cărei mărturisire despre Sine este conținută în textul biblic-evangelic-qur’anic a determinat, în spațiul sirian dominat de cel de al treilea război civil (*fitna*) și de revoluția Abbassizilor, constituirea așteptării și doctrinei mesianice-apocaliptice focalizate asupra unor personaje denumite Sufyānī și Qaḥṭānī, în calitate de precursori ai lui Mahdī⁹⁹. În anul 744, un *sharif* al tribului *Yaman*, guvernator al Palestinei, Thābit Ibn Nu‘aym Al-Judhāmī, a condus o revoltă împotriva Califului umayyad Marwān al II-lea (v. 688-750; d. 744-750)¹⁰⁰, a cărei platformă politică-apocaliptică a fost construită prin identificarea sa

⁹⁴ Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rīkh*, De Goeje, III, p. 32-33. De asemenea, Sharon, *Revolt*, p. 256-257.

⁹⁵ Cf. G. Rentz, “Arab, Djazirat al-”, in: Gibb, Kramers, Lévy-Provençal, Lewis, Pellat, Schacht, *The Encyclopaedia of Islam*, vol. I, p. 543-547.

⁹⁶ Cf. *Facerea*, 10, 1, 22-31.

⁹⁷ *Ibid.*, 16, 1-12.

⁹⁸ Cf. Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 21.

⁹⁹ Trimisul lui *Allāh*, „cel care este călăuzit în mod just”, va veni la sfârșitul timpului istoric pentru a restabili ordinea religioasă a creației și a reîntemeia comunitatea ființelor omenești pe credință și dreptate.

¹⁰⁰ Nepot al Califului umayyad Marwān I, Marwān Ibn Muḥammad Ibn Marwān Ibn Al-Ḥakam sau Marwān al II-lea a fost al paisprezecelea și ultimul Calif din dinastia Umayyazilor. A fost înfrânt de armata abbassidă în bătălia de la Marele Zāb (750).

cu Qaḥṭānī¹⁰¹, părinte fondator metamorfozat în erou mesianic eliberator, în conformitate cu mitologia și milenarismul triburilor originare din sudul Arabiei¹⁰².

Un anumit cod cromatic exprimă zonele secante dintre istoria politică și imaginarul apocaliptic, la începutul dinastiei Abbassizilor. Simbol al întemeierii și consolidării puterii politice a Statului Abbassid, drapelele negre și veștmintele negre sunt menționate în literatura apocaliptică-polemică redactată în urma întâlnirii istorice dintre spațiul religios creștin și spațiul religios musulman. Musulmanii sirieni au avut drept scop, în perioada 750-880, să contracareze transferul sediului puterii imperiale de la Dimashq (Damasc) la Baghdād și să restaureze dinastia Umayyazilor prin susținerea militară a unui candidat umayyad la califat. Ei și-au afirmat identitatea simbolică, în calitate de participanți la revoltele anti-abbasside, prin *tabyīd* sau „a deveni alb”, în sensul de a înălța drapele albe și a îmbrăca veștminte albe, în opoziție față de negrul abbassid¹⁰³. În urma primului război civil (*fitna*) și a redefinirii echilibrului politic prin arbitrajul posterior bătăliei de la Șiffin (657), califatul a trecut de la ‘Alī Ibn Abī Ṭālib la Mu‘āwiya Ibn Abī Sufyān (v. 602-680; d. 661-680)¹⁰⁴, reprezentant al descendenților lui Abū Sufyān Ibn Ḥarb (560-650)¹⁰⁵, care alcătuiau clanul Sufianizilor (661-684) sau prima casă domnitoare din cadrul dinastiei Umayyazilor¹⁰⁶. După revoluția Abbassizilor, legitimiștii pro-umayyazi au identificat idealul politic care viza restaurarea califatului în persoana unui Sufyānī istoric, descendent al lui Mu‘āwiya Ibn Abī Sufyān, cu idealul apocaliptic al așteptării unui Sufyānī mesianic, care va distruge stăpânirea abbassidă și va inaugura o noua eră, dominată de Mahdī și de „ziua reînvierii”, *yawm al-qiyāma*¹⁰⁷.

¹⁰¹ Cf. Wilfred Madelung, “Apocalyptic Prophecies in Ḥimṣ in the Umayyad Age”, in: *Journal of Semitic Studies*, 31 (1986), p. 149-155.

¹⁰² Cf. Yazīd Ibn Muḥammad Al-Azdī, *Ta’riḫ al-manṣil*, ‘Alī Ḥabība (ed.), Cairo, Al-Majlis al-a’lā li-al-shu’ūn al-islāmiyya, 1967, p. 66, sursă citată de Paul M. Cobb, *White Banners. Contention in ‘Abbasid Syria (750-880)*, Albany, State University of New York Press, 2001, p. 55, p. 72-75, p. 169, n. 48.

¹⁰³ Cf. Cobb, *White Banners*, p. 5.

¹⁰⁴ Primul guvernator musulman al Siriei, ulterior Calif și întemeietor al dinastiei Umayyazilor. Cf. R. Stephen Humphreys, *Mu‘āwiya Ibn Abī Sufyān. From Arabia to Empire*, Oxford, Oneworld Publications, 2006, p. 43-136.

¹⁰⁵ În ziua care a precedat *Hijra*, Abū Sufyān Ibn Ḥarb a făcut parte din grupul de conducători meccani care a plănuit asasinarea Profetului Muḥammad. Convertirea sa la islam a avut loc după cele trei bătălii (624-627) dintre armata necredincioșilor din Mecca și armata musulmanilor din Medina. Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’riḫ*, II, LXXIX și III, III-XLVIII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, II, p. 457-461 și III, p. 5-221. De asemenea, Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 22-23.

¹⁰⁶ Cf. Hawting, *The First Dynasty of Islam*, p. 34-45. De asemenea, Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, p. 82-90.

¹⁰⁷ Cf. Cobb, *White Banners*, p. 47. De asemenea, Wilfred Madelung, “The Sufyānī Between Tradition and History”, in: *Studia Islamica*, 68 (1984), p. 5-48.

Concretizarea istorică, prin acțiune militară, a acestei doctrine a avut loc în anul 750, în Siria, prin revolta anti-abbasidă a triburilor *Qays* și *Yaman*, condusă de generalul Abū Al-Ward, ultimul guvernator marwānid din Qinnasrīn și Abū Muḥammad Al-Sufyānī¹⁰⁸, pretendent umayyad la califat, desemnat de Al-Ṭabarī drept „Sufyānī cel menționat de tradiția profetică”¹⁰⁹. Rebelii au înălțat drapelele albe ale insurecției anti-abbaside și au îmbrăcat veșmintele roșii¹¹⁰ ale identității politice pro-umayyade, dar au fost înfrânți de armata abbasidă în bătălia care s-a desfășurat lângă orașul Homs. Abū Al-Ward a căzut pe câmpul de luptă, iar Abū Muḥammad Al-Sufyānī¹¹¹ s-a refugiat în Arabia, în apropiere de Uḥūd, unde a fost asasinat la începutul domniei lui Al-Manṣūr. Titlul de Sufyānī a fost revendicat atât de nepotul lui Abū Muḥammad, Al-‘Abbās Ibn Muḥammad Al-Sufyānī¹¹², în contextul revoltei pro-umayyade a locuitorilor din orașul Alep (750), cât și de un descendent al lui Mu‘āwiya I, ‘Alī Ibn ‘Abdallāh Ibn Khālid. Sub numele mesianic Abū Al-‘Umayyir Al-Sufyānī¹¹³, Ibn Khālid a guvernat timp de doi ani în Dimashq (Damasc), în calitate de Calif umayyad, pe fundalul vidului de putere generat în provinciile occidentale ale Imperiului Abbasid de cel de al patrulea război civil sau *fitna* (811-813). Califul Al-Mā’mūn Ibn Hārūn (v. 786-833; d. 813-833)¹¹⁴, înveștmântat în stofe de culoare verde, a marcat încheierea *fitna*, în zilele de 16-18 safar 204 *A. H.* (12-14 august 819 *A. D.*), prin intrarea sa oficială în orașul

¹⁰⁸ În timpul celui de al treilea război civil, Abū Muḥammad Al-Sufyānī a condus o revoltă a locuitorilor din districtul Ḥimṣ împotriva Califului umayyad Yazīd al III-lea (v. 701-744; d. 744). A fost întemnițat în Ḥarrān în ultima parte a domniei Califului umayyad Marwān al II-lea (v. 688-750; d. 744-750). Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, De Goeje, III, p. 43. De asemenea, Cobb, *White Banners*, p. 47, p. 71-72.

¹⁰⁹ Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, De Goeje, III, p. 53.

¹¹⁰ Cf. Al-Azdī, *Ta’rikh al-manshūr*, Ḥabība, p. 142, sursă citată de Cobb, *White Banners*, p. 47, p. 165, n. 15. De asemenea, Farouk Omar, “The Significance of the Colours of Banners in the Early ‘Abbāsīd Period”, în: Farouk Omar, *‘Abbāsīyyāt. Studies in the History of the Early ‘Abbāsīds*, Baghdad, University of Baghdad, 1976, p. 148-154.

¹¹¹ Cf. Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, De Goeje, III, p. 52-55. De asemenea, Cobb, *White Banners*, p. 46-48.

¹¹² Cf. Kamāl Al-Dīn ‘Umar Ibn Al-‘Adīm, *Zubdat al-ḥalab min ta’rikh ḥalab*, Sāmī Al-Dahhān (ed.), I-III, Damasc, Institut Français de Damas, 1951-1968, I, p. 56, sursă citată de Cobb, *White Banners*, p. 49, p. 166, n. 22.

¹¹³ Cf. Abū Al-Qāsim ‘Alī Ibn ‘Asākīr, *Ta’rikh madīnat Dimashq*, ‘Umar Al-‘Amrāwī (ed.), I-LXX, Beirut, Dār al-fikr, 1995-1998, XVII, p. 212; XXI, p. 36-37, p. 45; XXVI, p. 268; XXXIII, p. 435; XXXVII, p. 346; XL, p. 18; XLIII, p. 31-33; LIII, p. 257-265; LIV, p. 121; LV, p. 31-32; LVII, p. 313; LVIII, p. 70-71; LXIII, p. 318; LXVIII, p. 254 și Jamāl Al-Dīn Muḥammad Ibn Manzūr, *Mukhtaṣar ta’rikh Dimashq li-Ibn ‘Asākīr*, ‘Abd Al-Ḥamīd Murād (ed.), I-XXIX, Damasc, Dār al-fikr, 1984-1996, XVI, p. 353-354; XVIII, p. 110-114, surse citate de Cobb, *White Banners*, p. 55-65, p. 170-172, n. 50-67. De asemenea, Al-Ṭabarī, *Ta’rikh*, De Goeje, III, p. 830.

¹¹⁴ Al șaptelea Calif din dinastia Abbasizilor, Abū Jā‘far ‘Abd Allāh Al-Mā’mūn Ibn Hārūn a fost fiul celui de al cincilea Calif abbasid, Hārūn Al-Rashīd (v. 763-809; d. 786-809).

Baghdād, urmat de drapelele verzi arborate de armata abbassidă. Sfătuit de Țāhir Ibn Al-Ḥusayn (m. 822)¹¹⁵, Al-Mā'mūn a ordonat renunțarea la culoarea verde a casei lui 'Alī ca emblemă cromatică a curții abbasside și revenirea la culoarea neagră, consacrată prin proclamarea și victoria *da'wa*. „Mā'mūn și armata sa aveau încă veștimente, acoperăminte pentru cap și drapele de culoare verde. Țāhir, căruia îi acorda în fiecare zi câte o favoare, i-a adresat într-o zi cererea de a restabili culoarea neagră. Mā'mūn a consimțit și a dat ordinul de a se face o mare cantitate de veștimente, turbane și drapele negre. (...) Mā'mūn, îmbrăcat în negru, a mers apoi la moschee și a rostit predica. Ordinul de a restabili culoarea neagră a fost expediat către toate provinciile¹¹⁶.” În spațiul politic sirian, în a doua jumătate a secolului al VIII-lea și primele decenii ale secolului al IX-lea, adversarii Abbassizilor s-au identificat cu idealul monarhic umayyad, cu idealul mesianic-apocaliptic sufianid, prin intermediul retoricii cromatice a drapelelor albe și drapelelor roșii¹¹⁷.

Bibliografie

- AL-AZDĪ, Yazīd Ibn Muḥammad, *Ta'riḫ al-manṣil*, Ḥabība, 'Alī (ed.), Cairo, Al-Majlis al-a'lā li-al-shu'ūn al-islāmiyya, 1967.
- AL-DŪRĪ, 'Abd Al-'Azīz; AL-MUṬṬALIBĪ, 'Abd Al-Jabbār (ed.), *Akbbār al-dawla al-'abbāsiyya wa-fihī akbbār al-'Abbās wa-waladīhī*, Beirut, Dār aṭ-Ṭalī'a, 1971.
- AL-KALĀBĀDHĪ, Abū Bakr Muḥammad Ibn Ishāq, *Kitāb al-ta'arūf li-madbbab ahl al-taṣawwuf*, Arberry, Arthur J. (trad.), *The Doctrine of the Sūfīs*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1991.
- AL-ṬABARĪ, Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja'far, *Ta'riḫ al-rusul wa-l-mulūk wa-l-ḫulafā'*, I-V, Zotenberg, Hermann (trad.), *Chronique de Ṭabarī*, I-IV, Paris, Imprimerie Impériale (I-III) și Nogent-le-Rotrou, Imprimerie de A. Gouverneur (IV), 1867-1874.
- AL-ṬABARĪ, Muḥammad Ibn Jarīr Ibn Yazīd Al-Imām Abū Ja'far, *Ta'riḫ al-rusul wa-l-mulūk wa-l-ḫulafā'*, De Goeje, M. J. et al. (ed.), I-XV, Leiden, 1879-1901.
- 'AṬṬĀR, Farīd-ud-dīn, *Tadhkirat al-awliyā'*, Arberry, Arthur J. (trad.), *Memorial of the Saints*, London, Penguin Books, 1990.
- Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

¹¹⁵ General și guvernator abbassid, Țāhir Ibn Al-Ḥusayn sau Țāhir I a fost comandantul armatei lui Al-Mā'mūn pe durata celui de al patrulea război civil (*fitna*) și întemeietorul dinastiei Țāhirizilor, care a guvernat Iranul independent de curtea abbassidă în perioada 821-873.

¹¹⁶ Cf. Al-Ṭabarī, *Ta'riḫ*, V, CXII, Zotenberg, *Chronique de Ṭabarī*, IV, p. 520. De asemenea, Kennedy, *The Early Abbasid Caliphate*, p. 165-166; Sharon, *Revolt*, p. 79.

¹¹⁷ Cf. Al-Ṭabarī, *Ta'riḫ*, De Goeje, III, p. 231. De asemenea, Cobb, *White Banners*, p. 49, p. 61, p. 177, n. 39.

- CAHEN, Claude, « Points de vue sur la révolution ‘abbāsīde », in: *Revue Historique*, 230 (1963).
- COBB, Paul M., *White Banners. Contention in ‘Abbasid Syria (750-880)*, Albany, State University of New York Press, 2001.
- CORBIN, Henry, *Histoire de la philosophie islamique*, I-II, Paris, Gallimard, 1964.
- CRONE, Patricia, *Slaves on Horses. The Evolution of the Islamic Polity*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2003.
- DANIEL, Elton, *Khurasān under Abbasid Rule (747-820)*, Minneapolis & Chicago, The Iran-America Foundation / Bibliotheca Islamica, 1979.
- EL-HIBRI, Tayeb, *Reinterpreting Islamic Historiography*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2004.
- GHÉDIRA, A., “Ṣaḥīfa”, in: Bosworth, C. E.; Van Donzel, E.; Heinrichs, W. P.; Lecomte, G. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1995, vol. VIII.
- HAWTING, G. R., *The First Dynasty of Islam. The Umayyad Caliphate (661-750)*, London & New York, Routledge, 2000.
- HODGSON, M. G. S., “Dja‘far Al-Ṣādiq, Abū ‘Abd Allāh”, in: Gibb, H. A. R.; Kramers, J. K.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Schacht, J. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1986, vol. II.
- HUMPHREYS, R. Stephen, *Mu‘awiya Ibn Abī Sufyan. From Arabia to Empire*, Oxford, Oneworld Publications, 2006.
- IBN ABŪ AL-ḤADĪD, ‘Abd Al-Ḥamīd Ibn Hibat Allāh, *Sharḥ nahj al-balāghah*, Abū Al-Faḍl Ibrāhīm (ed.), Cairo, 1959-1964.
- IBN AL-‘ADĪM, Kamāl Al-Dīn ‘Umar, *Zubdat al-ḥalab min ta’riḫ ḥalab*, Sāmī Al-Dahhān (ed.), I-III, Damasc, Institut Français de Damas, 1951-1968.
- IBN AL-NADĪM, Abū ‘l-Faraj Muḥammad Ibn Ishāq, *Kitāb al-Fihrist*, Dodge, Bayard (ed.), *The Fihrist*, Chicago, Great Books of the Islamic World, Inc. – Kazi Publications, 1998.
- IBN ‘ASĀKIR, Abū Al-Qāsīm ‘Alī, *Ta’riḫ madīnat Dimashq*, ‘Umar Al-‘Amrāwī (ed.), I-LXX, Beirut, Dār al-fikr, 1995-1998.
- IBN MANẒŪR, Jamāl Al-Dīn Muḥammad, *Mukhtaṣar ta’riḫ Dimashq li-Ibn ‘Asākir*, ‘Abd Al-Ḥamīd Murād (ed.), I-XXIX, Damasc, Dār al-fikr, 1984-1996.
- KENNEDY, Hugh, *The Early Abbasid Caliphate*, London, Croom Helm / Totowa, New Jersey, Barnes & Noble Books, 1981.
- KENNEDY, Hugh, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, Harlow, UK, Pearson-Longman Education Limited, 2004.
- MADELUNG, Wilfred, “The Sufyānī Between Tradition and History”, in: *Studia Islamica*, 68 (1984).
- MADELUNG, Wilfred, “Apocalyptic Prophecies in Ḥimṣ in the Umayyad Age”, in: *Journal of Semitic Studies*, 31 (1986).
- MADELUNG, Wilfred, “Ismā‘īliyya”, in: Bosworth, C. E.; Lewis, B.; Pellat, Ch.; Van Donzel, E. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1997, vol. IV.
- MADELUNG, Wilfred, “Maymūn Ibn Al-Aswad Al-Qaddāḥ”, in: Bosworth, C. E.; Heinrichs, W. P.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Van Donzel, E. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1991, vol. VI.

- MASSIGNON, Louis, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane*, Paris, Cerf, 1999.
- OMAR, Farouk, "The Significance of the Colours of Banners in the Early 'Abbāsīd Period", in: Omar, Farouk, *'Abbāsīyyāt. Studies in the History of the Early 'Abbāsīds*, Baghdad, University of Baghdad, 1976.
- RENTZ, G., "Arab, Djazirat al-", in: Gibb, H. A. R.; Kramers, J. K.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Schacht, J. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1986, vol. I.
- SERJEANT, R. B., "The *Sunna Jāmi'a*, Pacts with the Yathrib Jews, and the *Tahrim* of Yathrib: Analysis and Translation of the Documents Comprised in the so-called Constitution of Medina", in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XLI/1 (1978).
- SHABAN, M. A., *The 'Abbāsīd Revolution*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1970.
- SHARON, Moshe, *Black Banners from the East. The Establishment of the 'Abbāsīd State, Incubation of a Revolt*, Jerusalem, The Magnes Press – The Hebrew University & Leiden, E. J. Brill, 1983.
- SHARON, Moshe, *Revolt. The Social and Military Aspects of the 'Abbāsīd Revolution*, Jerusalem, The Max Schloessinger Memorial Fund – The Hebrew University, 1990.
- STEIN, Peter, "Literacy in Pre-Islamic Arabia: An Analysis of the Epigraphic Evidence", in: Neuwirth, Angelika; Sinai, Nicolai; Marx, Michael (ed.), *The Qur'an in Context. Historical and Literary Investigations into the Qur'anic Milieu*, Leiden-Boston, Brill, 2010.
- STERN, S. M., "Abd Allāh Ibn Maymūn", in: Gibb, H. A. R.; Kramers, J. K.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Pellat, Ch.; Schacht, J. (ed.), *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, E. J. Brill, 1986, vol. I.
- ṬABĀṬABĀ'Ī, 'Allāmah Sayyid Muḥammad Ḥusayn, *Shi'ite Islam*, Albany, New York, State University of New York Press, 1975.
- The Encyclopaedia of Islam*, vol. I-XIII, Bearman, P. J.; Bianquis, Th.; Bosworth, C. E.; Gibb, H. A. R.; Heinrichs, W. P.; Kramers, J. K.; Lecomte, G.; Lévy-Provençal, E.; Lewis, B; Ménage, V. L.; Pellat, Ch.; Schacht, J.; Van Donzel, E. (ed.), Leiden, E. J. Brill, 1986-2004.
- WELLHAUSEN, Julius, *The Arab Kingdom and Its Fall*, Calcutta, Calcutta University Press, 1927.